

Koncz Gábor

Kulturális hozomány

Magyarország történelmi útja Európából Európába

Aligha felejtette el, és nehezen bocsátotta meg a művelt Nyugat, hogy a 9-10. század fordulóján a Kárpát-medencébe érkezett (Attila rettegett emléké – „Isten ostora” – hun király rokonságát is vállaló) nomád magyarok pusztító hadjáratokban kalandozták be Európát. Nem melegség, hogy a feudális széttagoltság küzdelmeiben a fejedelmek és királyok egymás ellen kérték is, használták is a harci segítséget. A nyugati államszervezésben éppen a magyar kalandozások ellenhatásaként erősödtek fel a központosító törekvések. A magyar államalapítás óta eltelt ezer év tragédiákkal terhes történelme miatt, ám egyáltalán nem rezignáltan énekeljük a Himnuszban, hogy „megbűnhődte már e nép a múltat s jövőndőt”. Bár népdalaink, irodalmunk jó része bánatos, mégsem bús nép a magyar: kultúrájával nemcsak megmaradt, de perspektivikus, alkotó, unióra kész. Ennek kultúrtörténetét vázolom dióhéjban, a nagy történelmi sorsfordulók dátumai közé szorítva.

896-1241. Alig száz évvel az Árpád fejedelem vezette, 896 körüli honfoglalás után, már Géza fejedelem uralkodása idején (972-997) elkezdődött a nyugati lovagok beáramlása, a kereszténység terjedése. Az integrációs készséget I. Szent István királytól (997-1038) örököltük. 1000-ban, a II. Sylvester római pápa által küldött koronával nyugati keresztény királlyá koronázták. Ekkor kezdődött közép-európai történelmünk. E tény máig meghatározó jelentőségét az 1990-es rendszerváltáskor egy Franciaországban dolgozó, lengyel társadalomtudós – K. Pomion – tömören így fogalmazta meg: „Mindabból, ami az európai kontinens keleti felének kulturális arculatát a hosszú időtartamban kialakította... a görög (ortodox) kereszténységet a latin (katolikus vagy protestáns) kereszténységtől elválasztó határvonal a legfontosabb... nem ismerünk egyetlen népet sem, amely a kereszténység eredetileg választott változatáról áttért volna a másikra... Legelőször is a vallás különbözteti meg Közép-Európát Kelet-Európától, és csatolja Nyugat-Európaéhoz, hiszen a hitközösség az alapja az európai identitásnak”.

1002-ben alapították, a (ma is élő kultúrájú) pannonhalmi apátságot. Szent István uralkodása alatt nyolc püspökséget és két érsekséget alapított. Minden tíz falut egy templom építésére kötelezett. Megalkotta az államszervezet alapjait. Határozottan leverte a pogány lázadókat. Letelepítette (állattenyésztésre, földművelésre, kézműiparra szoktatta) a magyarságot. Pontosabban: megszervezte egy vegyes etnikumú népesség hazáját. Mert a nyugati kereszténységhez való integrálódás; a feudális államszervezet, a területi beosztás, a nyugati termelési kultúra meghonosítása egy többnyelvű országban történt. Csaknem egy évezreden át a magyar kultúra jellemzője az etnikai, nyelvi, életmódbeli sokszínűség. Ezzel együtt a külső hatások adaptív (tehát alkotó, innovatív, fejlesztő) befogadása.

A Kárpát-medence eltűnt népek (kelták, dákok, trákok, szarmaták, jazigok, gótok, gepidák, kabarok, kazárok) emlékeit őrizte. A honfoglaláskor a Dunántúlon a Római Birodalom, keleten a hun, az avar és a szláv uralom fizikai maradványain szlávok (szlavón, szlovén-karantán, morva, fehér horvát, bolgár, ruszin), avarok, besenyők éltek. Szent István a fiához írt *Institutiones Morum*-ban, a kormányzási elvek megfogalmazásában arra figyelmeztet, hogy „gyöngye az egynyelvű ország”, tehát a jövevényeket vendégként, szívesen kell fogadni. Mint vendégek, hospesek bajorok, szászok, vallonok, flamandok települtek be az országba. Később folyamatosan áramlottak be nyugatról a különböző német csoportok, jöttek a kunok, jászok; délről (a 15. századtól egyre erősebb oszmán nyomásra) a szerbek, horvátok. A századok során jelentős volt kelet felől a cigány és a román, különböző irányokból a zsidó bevándorlás.

A kereszténység történetében István volt az első, szentté avatott király, és ő volt az első magyar szent.

Egész későbbi történelmünket, kultúránkat meghatározta a római szertartású vallással együtt választott latin betűs ábécé; a Cluny-val, Chartres-ral, Passauval való kapcsolat; a keresztes hadak átvonulása és a hadjáratok szervezésében való részvétel; a szerzetesrendek, többek között az ír szerzetesek beáramlása. (A Franciaországban 1120-ban alapított premontrei rend már 1130-ban; a Citeaux-ban 1098-ban alapított ciszterciák már 1142-ben megjelentek nálunk; ma is számos 12-13. századi templom, kolostor maradványait vagy felújított épületeit látogathatják a turisták.)

Trónviszályok, házasságok, hódítások nyomán 1089-től Horvátország (majd sok-sok változással, időlegesen Dalmácia egy-egy része is) a Magyar Királyság részévé vált. Így a Bizánctól függő szerbekkel szemben a horvátok is a nyugati kultúrkörhöz kapcsolódtak. Délen is elkülönült a cirill és a latin betűs kultúra. Az 1920-as trianoni döntésig tartóan egyben lévő, úgynevezett történelmi Magyarország földrajzi keleti és déli határvonala a gótika, a reneszánsz, a felvilágosodás, a polgári átalakulás, a piacgazdaság, a civil mozgalmak (tehát a nyugati kultúra) határa is volt. A magyar uralkodók dinasztikus házasságokkal, a kolostorok és egyházmegyék támogatásával széleskörű európai kapcsolatokra tettek szert. Tömeges kulturális érintkezés (nyugat felé) leginkább a német nyelvterülettel történt.

Magyarország a 12-13. század fordulójára természeti kincsekben, élelmiszerekben gazdag, a nyugati magas kultúrát adaptáló, méretében és lélekszámában is számottevő európai hatalommá vált. Egy P. monogramos, Anonymusként emlegetett, Franciaországban tanult magyar pap *Gesta Hungarorum* címmel megírta a honfoglalás történetét. Elkezdődött a gótika terjedése. Nyomai vannak a zenei élet kialakulásának. Fejlődött a kereskedelem. Az 1222-es Aranybulla kodifikálta a király és a nemesség kapcsolatát, szabályozta a közigazgatást. Julianus domonkos-rendi magyar szerzetes 1235-ben elindult a Volga vidékére, hogy megkeresse a magyarok őshazáját, ahol fél évezred után is megértették magyar nyelvét. És ekkor történt az első nagy tragédia: figyelmeztetése ellenére az Ázsián átsöprő mongol támadás váratlanul és felkészületlenül érte az éppen megszilárdult magyar államot. Az invázió csaknem teljesen elpusztította a virágzó kultúrát; kiirtotta a népesség kétharmadát, pusztasággá rombolta az egész országot.

Tetézte a romlást, hogy kapva az alkalmon, Frigyes osztrák herceg elzálogosította a nyugati magyar megyéket. Külföldi krónikásoktól tudjuk, virágzó városok helyén üszkők és csonthalmazok maradtak, s ezért úgy vélték, „Magyarországot háromszáz évi főnnállás után megsemmisítették a tatárok”. Az erdőkbe, nádasokba menekült lakosság szívósságával és IV. Béla király (1235-1270) rendkívüli szervező erejével felépítették az országot. Száz év alatt ismét Európa egyik leggazdagabb királyságává fejlődtünk.

1241-1526. A vérvesztéséget a mongolok elől menekült kunok befogadásával, németek betelepítésével pótolták. Hatalmas építkezések kezdődtek. A kolostorokon, templomokon kívül udvarházak, hegyen épült várak, megerősített várkastélyok sokaságát emelték. Újraéledt az egyházi, történelmi irodalom. A honfoglaló Árpád-ház kihalásával (1301) fellángoltak a trónviszályok. Keletről, nyugatról és délről egyaránt erősödött a trónt, illetve befolyást követelő, nagyhatalmi érdekérvényesítés. Átmenetileg a franciánápolyi Anjouk szerezték meg a királyi trónt. A zavaros utódlási harcok, terjeszkedések és visszavonulások évtizedei után, máig ható üzenete van a közép-európai uralkodók visegrádi találkozóinak. Ezek során a kereskedelmi útvonalak szabályozását, a gazdasági kapcsolatokat és a török terjeszkedés elleni összefogást szorgalmazták. Az ország területe I. Nagy Lajos (1342-1382) király uralkodása alatt volt a legnagyobb. Egy ideig lengyel-magyar perszonálunió is gazdagította a kapcsolatokat. Innen származik a kissé fellengzősnek tűnő, ám a későbbi tragédiák miatt érthető büszkeséget sugárzó megállapítás: „Magyarország határait négy tenger mosta” (Balti, Fekete, Adriai, Tirrén.) Nagy Lajos időszaka a virágzó feudalizmus, a lovagvilág fénykora volt. Az 1358-as *Képes Krónika*; ma a prágai vár udvarán látható Szent György-szobor (Kolozsvári Márton és György alkotása), az 1367-ben alapított pécsi, majd az 1389-ben létrehozott óbudai egyetem; a fellendült építkezések azt illusztrálják, hogy a vérvesztés után kultúrával sikerült talpra állni. Zsigmond (1387-1437) uralkodása alatt (aki 1414-től német-római császár, 1420-tól cseh király) Magyarország Európa egyik meghatározó hatalmává vált. 1430 körül keletkezett az első magyar nyelvű Biblia; fellendült a festészet, a szobrászat. Ám ismét közeledett az újabb rémisztő veszély: 1435-ban az oszmán hódítás összeroppantotta a Kelet-Római Birodalmat, a törökök megjelentek Magyarország déli határainál. Bár Hunyadi János és hős katonái 1456-ban Nándorfehérvárnál (Belgrád) aratott győzelmükkel jó néhány évtizedre megállították az oszmán török hódítást, a 15. századtól a török és Habsburg terjeszkedés szorításában élt az ország.

Bár kevesen tudják, ekkor váltunk igazán európa-hírűvé: a nándorfehérvári győzelem sikeréért, majd emlékére rendelte el a pápa a déli harangozást. Jellemző a virágzó kulturális kapcsolatokra, hogy 1457-ben ötszáz fős lovagi küldöttség ment Tours-ba a szombathelyi (a római Savaria) születésű Szent Márton (316 k.-397) sírjához tisztelni. A köznemesi származású, törökverő, jeles hadvezér fia, a magyar történelem egyik legnagyobb királya, Hunyadi (Corvin) Mátyás (1458-1490) idején nemcsak Magyarországon, de Ausztriában is kiteljesedett a reneszánsz. A csodálatos királyi, főúri várkastélyok (pl. Buda, Visegrád, Vajdahunyadvára Erdélyben), a templomok, kápolnák, kolostorok mellett a legmaradandóbb kulturális alkotások a Corvinák; a kor tudományosságát felölelő, több mint ezer, illusztrált kódex; amelyekből ma hazánkban közel

félszáz csodálható meg. A Vatikán után Európában a második legnagyobb könyvtár Magyarországon volt. (A Corvin név a Hunyadiak címer hollójától, a corvustól származik.) Fellendült a történetírás, a csillagászat. A magyar Janus Pannoniust (1434-1472) a középkor legnagyobb latin nyelven író költői között tartják számon. Bár Mátyás halála után is terjedt a reneszánsz, épültek a polgárházak, ismertek M. S. mester (csak a monogramot tudjuk) késő gótikus remekművű festményei; burjánzott a humanista levelezés, virágzott a kereskedelem – ám visszhangzott Dante sora a *Paradicsom* 19. énekéből: „Óh, boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már...” Hagyta: 1514-ben, az eredetileg keresztes hadjáratra szervezett tömegek Dózsa György által vezetett parasztháborúját kegyetlenül leverték. A feudális széttagoltságban, 1526-ban Mohácsnál elvéreztünk a török támadástól.

1526-1711. Buda is török kézre került 1541-ben. Az ország három részre szakadt. A 150 éves török hódoltság „középen” (az Alföld, a Tisza vidéke, a Dunántúl keleti része, valamint Szlavónia, a Bácska, a Szerémség) 1686-ig, Buda visszafoglalásáig tartott. Magyarország és Horvátország nyugati részei, a Felvidék (a mai Szlovákia) mint Magyar Királyság Habsburg befolyás alá került. A Tiszántúl és Erdély (ma Románia északi és nyugati része) a töröknek adózó, de belül független Erdélyi Fejedelemség lett. (A török hódoltság alatti pusztulásban nem vigasz, de színfolt, hogy míg Nyugaton versengtek az uralkodók abban, hogy nem mosdottak, Budán közfürdők voltak. Ma is használhatók a török fürdők, megcsodálhatók a minaretek és türbék (sírkápolnák). Ám más kulturális hatása a 150 évi hódoltságnak nem maradt. Egyetlen falu sem tért át a mohamedán hitre. Nyoma sem volt valamiféle törökösödésnek.) Az országot lelkiileg, szellemileg, nyelvében egyben tartotta a gyorsan terjedő reformáció; a népnek adott, magyar nyelvű, Károli Gáspár által fordított (1590) Biblia; a könyvnyomtatás terjedése; a peregrináció, tehát a külföldet járt diákok hazatérése és itthoni áldozatos kulturális munkája.

A reformáció iskolakultúrája, a kiépülő kollégiumok (Sárospatak, Pápa, Debrecen), az Erdélyi Fejedelemség építészeti remekművei, a zsolttáros könyvek, majd az ellenreformáció barokk szellemi kultúrája együtt mentette meg a szétszaggatott országot. 1650-től 1654-ig Sárospatakon tanított és írta nemzetközi hatású pedagógiai műveit a cseh-morva Comenius. A 16. század közepétől a 18. század közepéig az iskolai színjátás; a 16-17. században az énekes vándor költők terjesztették a kultúrát. Bakfark Bálint (1507-1576) zeneszerző a lantjáték virtuóz mestere volt, Európa-szerte ünnepezték. Tinódi Lantos Sebestyén (1510-1556) históriás énekei népzenei gyökerekből táplálkoztak, szövegben és zenében máig élők. A Németországban tanult és tanított, zsolttáríró Szenci Molnár Albert *Psalterium Hungaricum* könyvét 1607-ben Herbornban adták ki, a támogató hesseni gróf az ő hatására tanult meg magyarul. Zsolttároskönyve a francia-hugenotta dallamvilágot hozta Magyarországra. A 17. század elején jelentős volt a magyarok iránti nyugati érdeklődés, könyvek tucatjai jelentek meg. Egy 1688-as német kottagyűjteményben 21 magyar táncleírást közöltek. A magyar-horvát Zrínyi Miklós költeményei és harcászati munkái nyugaton is ismertek voltak. Erdélyben Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelemsége idején (17. század első fele) virágzott az építé-

szeti, szobrászati, festészeti, zenei kultúra. Gyulafehérváron Monteverdi operát adtak elő. A fejedelmi udvar nyugat-európai szintű és fényességű volt. Az ellenreformáció kiemelkedő személyisége, a grazi egyetemen is tanító, későbbi esztergomi érsek, Pázmány Péter (1570-1637) tudós teológus 1635-ben Nagyszombatban egyetemet alapított.

Eközben a török hódoltságban és ennek peremén irtózatossá vált élet-halál harc folyt. Például Eger várát Dobó István 1552-ben százszoros túlerővel szemben védte. (Erről szól Gárdonyi Géza sok nyelvre lefordított híres regénye, az *Egri csillagok*.) Európa rettegett, imádkozott, ám Buda 1686-os felszabadításáig nem segített. „Két pogány közt, egy hazáért”, a török és a Habsburg elnyomás ellen küzdött a nép és a szellem. Thököly Imre 1678-ban kezdte el a Habsburg-ház ellenes kuruc mozgalmat. II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1703-1711 között a köznemességre és jobbágyásra támaszkodó szabadságharcával, nemcsak az 1526 előtti független magyar államot kívánta helyreállítani, de az európai újrendezésre is kísérletet tett. A „Nagymajtényi sikon letörött a zászló” – a szabadságharc elbukott, Rákóczin a nyugati hatalmak nem segítettek. Végül a másik pogánynál, a töröknél talált menedéket. Kevés vigasz, hogy a Rákóczi-indulót szerte Európában énekeltek. Később Liszt Ferenc (1811-1886) és Hector Berlioz hangszerelésében vált az európai kultúra részévé.

A középkori magyar államiság 1526-os összeomlása és az 1711-es Rákóczi-szabadságharc bukása közötti, közel 200 év alatt a Kárpát-medence hadszíntér volt. A korábban 80 %-os magyar többségű etnikai szerkezet teljesen átalakult. A törökellenes harcokban a 16. század eleji, 3,2 millió főre becsült magyarság a 17. század végére 1,5 millióra csökkent; az 1 millió körüli nem magyar népesség a Kárpát-medencében 1,6 millióra nőtt.

1711-1849. A török hódoltság másfél évszázada után, a Rákóczi-szabadságharc leverését követően, a periféria megcsappant magyarsága a belső, termékeny területek felé áramlott, és ezzel felerősödött a Kárpát-medence szívó hatása. Megindult a nagyarányú német, szlovák betelepítés és a román bevándorlás. Magyarország ismét soknemzetiségű országgá vált. A török hódítás pusztításait felülmúlta a Buda felszabadításában és a Rákóczi-szabadságharc leverésében részt vett császári csapatok rombolása. A bécsi Neoacquistica Commissio a földbirtokokat az osztrák hadseregszállítóknak, üzletembereknek, udvaroncoknak adta. Kiszélesedett az ország gyarmatosítása.

Az 1722-es *Pragmatica Sanctio* deklarálta a Habsburg-dinasztia Magyarországra vonatkozó örökös jogát. A Habsburg-adminisztráció az országot ipar nélküli, nyersanyagot és élelmiszert termelő területként szervezte meg. A 18. század viszonylagos békéjének azonban volt három nagy eredménye. Az ország lakossága 1712 és 1785 között 4 millióról 7 millióra szaporodott. Tömegével épültek a barokk templomok, középületek, kórházak, kaszárnyák, iskolák, kastélyok, kúriák. A számtalan útszéli kereszt, falusi templomi oltárkép, vidéki főúri és nemesi könyvtár is dokumentálja az élni akarást. Burjánzani kezdett a magyar kultúra. Közismert az Esterházyak zenei, képzőművészeti mecénási tevékenysége. Fertődön játszott Haydn; Pozsonyban Pergolesi operákat adtak elő. Esterházy Pál nádor *Harmonia Caelestis* címen 1711-ben 55 saját zeneművét

adta ki. (Ez a címe a késői utód, a ma Európa-szerte híres Esterházy Péter író nagy sikerű, több nyelvre lefordított, történelmi jellegű regényének.) A magyar zenei élet produktuma a verbunkos. Az 1777-es *Ratio Educationis* oktatási reform előírta a természettudományok oktatását. A 18. század elején Bessenyei György és mások közvetítésével beáramlott a francia felvilágosodás. Folyóiratok indultak. A német, francia és olasz közvetítésű magyar irodalmi gondolkodás és a magyar zene egyre inkább ismertté vált nyugaton is. Érdekesség, hogy magyar mintájú huszárezredek alakultak több európai országban.

A 18. század végi felvilágosodás, a francia forradalom szellemi hatása mellett a legfontosabb kulturális tett a magyar nyelvújítás. A 19. század első felét a reformkor, majd a kapitalizálódás szellemi és szervezési megindulása jellemezte. A 15 milliós ország majdani fővárosa, Budapest Európa leggyorsabban növekvő városa volt: 1810-ben 60 ezer, 1848-ban 150 ezer lakossal. 1802-ben létrejött a Bibliotheca Hungarica, a mai Országos Széchényi Könyvtár (Nemzeti Könyvtár) alapja, Széchényi Ferenc (1754-1820) magángyűjteményéből. 1837-ben megnyílt a Pesti Magyar Színház; 1846-ban a Magyar Nemzeti Múzeum épülete. Szaporodtak a könyvkiadók; terjedt a folyóiratkultúra, s hatalmas lendületet vett a (világ tudományosságára is ható) természettudományi kutatás és a mérnöki munka. Mindennek a legjelentősebb szellemi atyja Gróf Széchényi István (1791-1860), Kossuth szavai szerint „a legnagyobb magyar” volt. Megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát, megépítette a Dunán a mai Budapest egyik díszét, a Lánchidat. Megszervezte a korszerű lótenyésztést. A Fekete-tengerig hajózhatóvá tette az Al-Dunát (Vaskapu). Elindította az egyesületek szervezését (fürdő-, vívó-, labdaház és evezős, lövő). Vásárhelyi Pállal (1795-1846) megszervezte a Tisza szabályozását, a Balatonon a gőzhajózást. Nagyhatású gazdasági műveket írt. Lángoló elméjű reformer, gondolkodó, szervező volt; a modern kori, polgárosodó-kapitalizálódó magyar fejlődés atyja.

A kor másik lángelméje, Kossuth Lajos (1802-1894) a magyar szellemiség alternatíváját, a politikai-forradalmi magatartását testesítette meg. Az 1848-as polgári forradalom után kormányzóként vezette a Habsburg-ellenes szabadságharcot, amely 1849-ben elbukott. Az osztrák és orosz seregek levertek a magyarokat. Kossuth európai és amerikai ünnepléseken dicsőséget szerzett, de segítséget nem kapott, s végül Thököly Imre, Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc sorsára jutva a töröknél kapott menedéket, utóbb Olaszországban telepedett le.

1849-1920. A kegyetlen megtorlást szívósan heverte ki az ország. Ismét az élni tudás: a reform és forradalom házasságából kínban született gyermek, a polgári Magyarország megállíthatatlanul fejlődésnek indult. Deák Ferenc műve, az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés megteremtette az 1920-ig fennállt Osztrák-Magyar Monarchia alapjait. Kiépült egy soknemzetiségű, természeti kincsekben, munkaerőben, szellemiekben rendkívül gazdag; az európai és a világ tudományos, műszaki, irodalmi, filozófiai, képzőművészeti életére jelentősen ható, azt formáló birodalom. A millenniumra (1896) felépült egy modern ország: utak, hidak, rakpartok, alagutak, vasutak, gyárok sokasága jött létre. Hatalmas építkezésekkel ekkor kapta mai arcát és formáját Budapest és számos

város. Az építkezésekben testet öltött lendület a világgazdaság történetében is szinte páratlan teljesítményt produkált. Ám az államszervezet nem tudta lefojtani a társadalmi feszültségek robbantó erejét, a nemzetiségek államalkotó törekvéseit. Minden gazdasági és szellemi bőség ellenére a Monarchia szervezetileg képtelen volt ellenállni a nyugatibb törekvések diplomáciai, szervezési, katonai erejének. Az I. világháború (1914-1918) győztesei megsemmisítették az Osztrák-Magyar Monarchiát és ezzel az ezer éves történelmi Magyarországot.

Az újabb magyar tragédia (paradox módon) a világ fejlődésének igen sokat adott. A 20. század elején a Kárpát-medencéből történt közel 3 milliós, döntően magyar etnikumú kivándorlás (fizikai és szellemi munkával) jelentősen hozzájárult pl. az amerikai kontinens fejlődéséhez. A magyar állami szétomlás teremtette meg a közép-kelet-európai új államok technikai, gazdasági, tudományos alapjait.

1920-1944/45. Az I. világháború poklából hazavánszorgó katonák a 133 napig élt kommunista kísérlet, a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregébe sodródtak. Nem sikerült a proletárdiktatúra elveire épülő, ám a baloldali szellemiségű értelmiség és a munkásság egy része által is támogatott szocialista kísérlet. Nem sikerült az ország megvédése a kívülről bevonuló, mohó győztesektől. Budapest volt az egyetlen főváros, ahova a győztesek parádézva érkeztek. Magyarország volt a legkegyetlenebbül büntetett vesztes. Az országot az 1920-as trianoni (párizsi) döntéssel széttépték. Nem számítottak a wilsoni önrendelkezési elvek; az etnikai vagy természetföldrajzi határok. A pillanatnyi politikai és a gazdasági érdekek vezérelték a döntéseket. Kellettek a vasútvonalak, bányák, gyárak, termőföldek. Nehéz a mai fiataloknak megmagyarázni, hogy még Ausztria is kapott belőlünk; hogy még ma is van olyan magyar falu, ahol az utca közepén (!) húzódik a szlovák-ukrán határ (Selmec); hogy városokat vágtak ketté (Komárom, Sátoraljaújhely). Gazdaságföldrajzi egységek darabolódtak szét. Színmagyar területek lakói kerültek kisebbségi sorsba; teljes jogfosztottsággal. Egy nép harmada vált hazátlanná a saját földjén. A Magyar Királyság 282 ezer négyzetkilométer területének csak egyharmada, 93 ezer négyzetkilométer; a 18 millió lakosból csak 7,8 millió maradt meg az új Magyarországon. A megmaradt gazdasági értékek csupán: a szántóföld 38,6; a legelő 26, a szőlő 62,5; az erdő 11,9; az arany, só 0; a vasérc 16,9; a vasutak 37,9 és a közutak 35,5 %-a. Érthető és máig ható a trauma. A diktátum elvszerűtlen (illetve csak politikai-gazdasági „elvű” és nem etnikai-kulturális-természetrjai szempontú): a következmény kegyetlen, jogfosztó, megalázó volt. Ám ismét a kultúra: a határon túli magyar területeken a fizikai irtások ellenére is megerősödtek a kisebbségi kultúrák. A környező államokban élő kb. 3 millió magyar csökkenő létszámmal ugyan, de ma is a többségi kultúrák alkotó társa; Magyarország és az új államok közötti közvetítő kapocs.

Nem szép, ám érthető, hogy ekkora csapás után a magyar lélek és a politika egyaránt a revízióban bízott. A kultúrfőlény ideológiájával, útkeresésekkel araszoltunk majd sodródtunk és rohantunk a német orientáció felé. A bécsi döntésekkel (1938, 1940) visszakapott területek miatt is erősödött a németek és olaszok iránti elkötelezettség. A tragikus döntések: a zsidótörvények, a II. világháborúba való tényleges belépés és részvétel; a kiugrási kísérletek kudarcai; az 1944-es náci megszállás hosszú időre megpecsételték

az ország sorsát. A nyugati hatalmaknak se szándéka, se érdeke, se ereje nem volt arra, hogy segítsék e tragikus útról letérni akaró; gyengén, ám mégis csak létezett magyar törekvéseket. Teherán, Jalta, Potsdam, Párizs: a világot újrafelosztó nagy döntéseknél átengedték Magyarországot a szovjet érdekszférának. A zsidótörvények miatt a háború előtt és alatt emigrációba kényszerült zsidók és baloldali üldözöttek; a holokauszt 600 ezer magyarországi zsidó áldozata; a halottak és megnyomorítottak milliói; az újra elvesztett területek; a porig rombolt ország máig megszenvedett veszteség. Felfoghatatlanul nagy ár egy zsákutcás, neobarokk politikáért és egy ködbe veszett (Nagy-Magyarország) álomért.

1945-1956-1990. Újra megtanultunk élni. A fejünkben, a szervezetekben őrzött kultúrával; szorgalommal, leleményességgel átvészeltük a szocializmust is. Ám ehhez ismét a hősök teremtették meg az alapot: az 1956-os forradalom mártírjai rázták meg először a szovjet birodalmat, és nyitottak utat a magyar reformszocialista fejlődés számára. Ismét sokat adtunk a világnak: példát, figyelmeztetést, egy nagy repedést a monolitnak vélt birodalmon. És ismét szellemi erőt, szaktudást, fizikai munkát: a menekültek, majd a disszidensek százezrei nem terhet, hanem erőforrást jelentettek Amerikának, Európának és Ausztráliának. A világ 15 millióra becsült magyarságából ma 10 millió él itthon; 3 millió a környező országokban és 2 milliónyi a diaszpóra. Ötszáz év telt el 1456 és 1956 között. Aztán már csak egy emberöltőnyi idő kellett 1989-ig, a vasfüggöny lebontásáig. Két tragikus és egy örömteli dátum, amikor a magyarok világhírűvé váltak. Minden törekvésünk az, hogy több ilyen siker ne kelljen és ne legyen.

Egy szlovák származású, magát magyar hazafinak tartó tudós, Csaplovics János 1822-ben németül írt könyvében olvasható: „Magyarország: Európa kicsiben.” Valóban: sok nemzetiség küzdelmes együttélése, kultúrák találkozása a Kárpát-medence. A külső támadások miatti tragédiákon – 1241 tatárok; 1526 törökök; 1711 Habsburgok; 1849 Habsburgok és oroszok, 1920 Trianon; 1944-45 németek és szovjetek; 1956 szovjetek – átfénylik a multikulturális hatás; a befogadó, adaptáló, innovatív képesség; az anyanyelvre épülő nemzeti kultúra kohéziós ereje. Azt üzeni a magyar múlt, hogy a rendszerek és emberek elpusztíthatók, ám a szellem és szorgalom teremtő ereje újból és újból épít. Ezzel összefüggésben két fontos lelki-magatartási jellemzőt említek. Az egyik a termelésben, a mindennapi életben való találékonyság. Ez a szocializmus idején nemcsak a megélhetés igazi forrása, de a rendszert lebontó eszköz is volt. Ilyenek voltak a nagy gyárak, szövetkezetek mellett a vállalkozási kultúrát újjáteremtő háztáji gazdaságok; a családi önellátás; a barkácsoló készség; a civil szerveződések; a „rejtett tanterv”: tehát a sorok közötti üzenet és olvasás; az áthallásos beszéd; az allegóriák használata stb. A másik lelki-kulturális jellemző a kínok közt is erőt adó humor, amellyel tartottuk magunkban a lelket és kijátszottuk a hatalmat. A külföldi turisták azt mondták, hogy mi voltunk a szocializmus legvidámabb barakkja; a német-német találkozó színhelye; a nyugati társadalomtudományi, irodalmi, képzőművészeti kultúra kelet felé közvetítője. Híd voltunk, amelyen persze nem csak egy irányú volt a közlekedés. Mert az emigráció hatalmas szellemi kincset vitt Nyugatra! Szorgos magyar kezek és innovatív elmék is építették a nyugati kultúrát. Az 1956-os magyar hősök áldozata, az 1989-es határnyitók

vállalása, a kialakult forradalom a Kelet és Nyugat végzetes konfliktusától mentette meg a világot. Persze, nagy volt a csalódottság: ahogyan 1241-ben, 1526-ban, 1945-ben vagy 1956-ban hiába vártuk a nyugati katonai segítséget, úgy most is csak reménykedtünk az ölelésben. Nem jött új Marshall-segély, de jött a vadkapitalizmus. A lényeg persze a jövő: végül is bealkudtuk magunkat oda, ahova tartozunk. S ahogyan a korábbi nyugati és északi periféria (Írország, Spanyolország, Portugália, Svédország, Finnország) piacbővítő hatása meglendítette a centrum fejlődését, úgy Közép-Európa integrálódása is piacbővítő, innovatív hatású és a kelet felőli népvándorlást tompító erejű lehet.

Mi hát a kulturális hozomány? A soknemzetiségű, multikulturális együttélés megszenvedett történelmi tapasztalata. A tudományra, kultúrára alapozott megújulási képesség. A tudományok, művészetek kincsesládája. A mai szellemi, szervezési alkotó képesség. A befektetési, termelési, piaci lehetőségek. A turisztikai vonzerő.

Úgy tudjuk, hogy a nyugatról jövő turisták a magyar táj jellemzőjének a síkságokat tartják (a Kisalföld és az Alföld); gémeskúttal, délibákkal, legelő csordákkal, vágató ménesekkel. Jellemzőek a fűzfás vízpartok, térségünk legnagyobb tava a Balaton. Nos, a mi önképünk ettől némileg eltér. Mi hegyekben is álmodunk. Hiszen 1920-ig a történelmi Magyarországhoz tartozott a Tátra és a Fátra (ma Szlovákia), Erdély vadregényes hegyei, a Kárpátok (ma Románia). A címerben a hármaskút a Mátra, Tátra, Fátra. „A négy folyó” szimbólum a Duna-Tisza-Dráva-Száva.

Hívogat, integet a táj, tessék hát elindulni; barátságosak, vendégszeretőek vagyunk. No meg „lakva ismeri meg az ember egymást” tartja a magyar közmondás. EU-tópiát ajánlunk. A görög nyelvben ugyanis az utópia szónak két gyökere van. Az egyik az au-tópia, a lehetetlen hely. A másik az eu-tópia, a kívánatos, jó hely. EU-tópia, tehát vonzó, jó hely akarunk lenni az Európai Unióban. Azt is hangsúlyozva, hogy az Unióba való bekerülés számunkra különösen fontos nemzeti esemény: 84 év után a légiesedő határokkal, az emberek, eszmék, tőke szabad áramlásával összekapcsolódik a szétszaggatott magyar nemzet. A mostani bővítéssel a szlovéniai, ausztriai, szlovákiai, nyugat-európai magyarok; az innen nyugatra űzött svábok és zsidók otthonról hazaérnek; senki nem lesz hazátlan az országban.

(Az írás részlet a szerző "Magyar kulturális hozomány. Mit kínál Magyarország az Európai Uniónak?" című, idén megjelent írásából [in: Magyar hozomány. Magyarország az EU-csatlakozás küszöbén, szerkesztette: Ágh Attila, BM Kiadó, 2004, 195-217.o.]. A téma részletesebb kifejtése és szakirodalmi háttere iránt érdeklődők figyelmébe ajánljuk a kötetet.)